

The Hague Centre
for Strategic Studies

Clingendael

40+ years of top knowledge and training

Kruispunt Europa

Europese soevereiniteit en kennis in tijden van trans-Atlantische spanning

Laura Jasper, Robin Neumann and Frederiek Bax

November 2025

DAG VAN PROGRESS

Kruispunt Europa

Europese soevereiniteit en kennis in tijden van trans-Atlantische spanning

Auteurs:

Laura Jasper (HCSS), Robin Neumann (Clingendael) en Frederiek Bax (Clingendael)

November 2025

De ‘Dag van Progress’ is een jaarlijkse conferentie met inspirerende sprekers, panels en workshops rond het onderzoeksprogramma PROGRESS, georganiseerd door Instituut Clingendael en het Den Haag Centrum voor Strategische Studies (HCSS) – in samenwerking met de opdrachtgevende ministeries van Buitenlandse Zaken en Defensie. De bijeenkomst was alleen voor genodigden.

Het onderzoek voor en de productie van dit rapport zijn uitgevoerd binnen het kader van de PROGRESS-onderzoeksovereenkomst. De verantwoordelijkheid voor de inhoud en de geuite meningen berust uitsluitend bij de auteurs en vormt geen goedkeuring door het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken en Defensie, noch mag het als zodanig worden opgevat.

© *The Hague Centre for Strategic Studies*. All rights reserved.
No part of this report may be reproduced and/or published in any form by print, photo print, microfilm or any other means without prior written permission from HCSS. All images are subject to the licenses of their respective owners.

HCSS
Lange Voorhout 1
2514 EA The Hague
Follow us on social media:
@hcssnl
The Hague Centre for Strategic Studies
Email: info@hcss.nl

Instituut Clingendael
Clingendaal 7
2244 VH Wassenaar THE NETHERLANDS
info@clingendael.org

Inleiding

Op 13 november organiseerden **The Clingendael Institute** en het **The Hague Centre for Strategic Studies** in samenwerking met het **Ministerie van Buitenlandse Zaken** en **Ministerie van Defensie** de jaarlijkse *Dag van Progress*.

Het centrale thema van de dag stond in het teken Europese soevereiniteit in tijden van veranderende trans-Atlantische verhoudingen, en wat hierin de kansen en uitdagingen zijn voor Nederland en Europa. Samen met onderzoekers, beleidsmakers en strategische denkers verkenden we wat dit betekent voor Europa's strategische autonomie, defensie-industrie en technologische weerbaarheid.

De 2025 editie trapte af met een gezamenlijke blik op Europese kennis, kracht en samenwerking, door **Tanja Röling** (Directeur Eenheid Strategische Advisering, BZ), **Fenna Leijten** (Hoofd Kennis & Innovatie, Defensie), **Monika Sie Dhian Ho** (Algemeen directeur Clingendael) en **Tim Sweijs** (HCSS Onderzoeksdirecteur).

Onderzoekers **Christopher Houtkamp & Gerben Bakker** gingen daarna in gesprek over hoe de MAGA-ideologie in Nederland en Europa resoneert, in een panel gemodereerd door **Monika Sie Dhian Ho**.

Het programma vervolgde met twee rondes van vier interactieve breakout-sessies, waarin onderzoekers van Clingendael & HCSS actuele PROGRESS-onderzoeksthema's belichtten. Elke sessie bestond uit een korte pitch, een dilemma en een discussie om **handelingsperspectieven** voor NL/EU te formuleren. Het doel was niet alleen om problemen te benoemen, maar om gezamenlijk te verkennen welke keuzes en strategieën denkbaar zijn. Door verschillende invalshoeken te combineren, ontstonden concrete ideeën die richting geven aan beleid en samenwerking.

- De Europese defensie-industrie en ontkoppeling van de VS met **Bart van den Berg & Davis Ellison**
- Nieuwe technologie en digitale soevereiniteit met **Alexandre Ferreira Gomes & Ron Stoop**
- Territoriale politiek en 'corridor-denken' met **Julia Westerveld-Soldatiuk & Benedetta Girardi**
- Werken met AI-modellen en de implicaties daarvan met **Niels Drost & Jesse Kommandeur, Tim Sweijs & Bob Deen**

De vraag "*Hoe kan Europa zijn soevereiniteit versterken in een veranderende wereldorde?*" stond centraal in het plenaire slotpanel met gastsprekers van internationale partner-denktanks van PROGRESS, Lotje Boswinkel (Centre for Security, Diplomacy and Strategy (CSDS)) & **Steven Everts** (EU Institute for Security Studies - EUISS), gemodereerd door **Tim Sweijs**.

Voordat de inspirerende dag eindigde met gelegenheid tot napraten en netwerken, boden **Bob Deen** & **Tim Sweijs** een vooruitblik op wat we kunnen verwachten van de denktanks in PROGRESS 2026.

Panel 1: MAGA en het radicale resoneren in Nederland

Context

Het eerste plenaire panel richtte zich op de vraag hoe de Amerikaanse MAGA-beweging weerklank vindt in Europa en Nederland. Daarbij ging het niet alleen om ideologische parallellen, maar vooral om de manier waarop deze ideeën zich verspreiden in het Nederlandse en Europese debat. De bijdrage vanuit Clingendael liet zien dat MAGA geen eenduidige beweging is, maar uiteenvalt in verschillende stromingen, van traditioneel-nationalistisch tot technologisch-libertair. Vooral binnen deze laatste groep – ook wel ‘tech-rechts’ – wordt de EU neergezet als bedreiging voor de vrijheid van meningsuiting en als obstakel voor Amerikaanse technologiebedrijven. In Nederland bestaat weinig draagvlak voor een Europese variant zoals “Make Europe Great Again”, al leeft wel het brede gevoel dat de EU onder druk staat van externe dreigingen. MAGA-retoriek over onder meer migratie vindt daarom deels weerklank, maar de meerderheid van de Nederlandse bevolking blijft vasthouden aan de democratische rechtsstaat, met weinig steun voor leiders die deze willen ondermijnen.

HCSS richtte de aandacht op de digitale infrastructuur waarlangs MAGA-ideeën Europa bereiken. Deze platforms zijn grotendeels in Amerikaanse handen, waardoor online echo-kamers ontstaan waarop Europese overheden weinig invloed hebben. Dit maakt het moeilijk om radicalisering te volgen of tegen te gaan en roept vragen op over digitale autonomie. Waar de alt-right in de VS expliciet anti-institutioneel opereert, richten Europese populistische bewegingen zich veel minder op het afbreken van de staat. Toch groeit het besef dat ideologische beïnvloeding vanuit bondgenoten te weinig wordt meegenomen in Europese weerbaarheidsstrategie, die vooral gericht is op actoren als Rusland.

In de plenaire discussie werd duidelijk dat MAGA-retoriek in Nederland vooral aanslaat waar sociale frustraties bestaan – rond migratie, woningtekort en wantrouwen in instituties.¹ Tegelijk is het risico dat extremisme online niet vanzelf uitdooft: zonder tijdige interventie kunnen twijfelende burgers afglijden richting radicale gemeenschappen. Er ontbreekt bovendien een structurele aanpak, terwijl platformeigenaren zoals Elon Musk een steeds grotere rol spelen in het bepalen van de grenzen van het publieke debat.

Het panel benadrukte dat dit niet alleen een kwestie is van regulering of digitale weerbaarheid, maar vooral van kennis. Europa moet beter begrijpen hoe ideologie zich via Amerikaanse platforms verspreidt, hoe deze discoursen aansluiten bij Nederlandse spanningen, en hoe online radicalisering zich ontwikkelt voordat er politieke schade ontstaat. Dat vereist structurele monitoring, analytische capaciteit en strategische communicatie, niet alleen binnen veiligheidsdiensten, maar ook in diplomatie en beleid. Zoals het onderzoek van Clingendael en HCSS laat zien, en waar beide binnenkort afzonderlijk over publiceren, is die kennisbasis cruciaal om te voorkomen dat externe politieke dynamieken het Europese democratische kompas ontregelen.

¹ Gerben Bakker, [HCSS Focus | Autocratisch Sentiment](#), The Hague Centre for Strategic Studies, November.

Handelingsperspectieven voor NL/EU:

Key Takeaways breakouts

Ontkoppeling of diversificatie? De toekomst van de Europese defensie-industrie

Context

Terugkijkend op 2025 zien we dat de relatie tussen de VS en Europa turbulent is geweest en ook zo zal blijven. Een recente toekomstverkenning van Clingendael, gepubliceerd in het kader van het Progress-programma, schetst vier mogelijke toekomsten voor Europa tussen het Amerika van Trump en het Rusland van Poetin.² Het rapport biedt inzichten waarop Europa, en daarmee ook Nederland, zich moet voorbereiden. Voor de Europese defensie-industrie raakt deze onzekerheid de kern. De VS blijft de ruggengraat van de afschrikking van de NAVO en een dominante leverancier van hoogwaardige defensietechnologieën.³ Maar zoals de toekomststudie benadrukt, vertoont dit fundament barsten.

Dilemma

De breakout-sessie ging in op het dilemma: kan de Europese defensie-industrie de uitdaging van strategische autonomie aangaan? Kan Europa de gezamenlijke industriële basis, innovatiecapaciteit en gezamenlijke aankoopmechanismen opbouwen die nodig zijn om de Europese veiligheid op eigen voorwaarden te handhaven? Of blijft Europa structureel afhankelijk van Amerikaanse systemen, toeleveringsketens en politieke wil, waardoor het discours over 'Europese soevereiniteit' eerder een illusie dan een strategie is?

Tijdens de sessies verkenden beleidsmakers, partners en onderzoekers de risico's, kansen en handelingsperspectieven van drie scenario's voor 2035.

- **Scenario 1 – Intensiveren:** nauwere samenwerking met de VS binnen NAVO
- **Scenario 2 – Diversifiëren:** meer partnerschappen met middelmachten
- **Scenario 3 – Ontkoppelen:** maximale Europese strategische autonomie

Handelingsperspectieven

1. Het eerste scenario, **intensiveren**, benadrukte nauwere samenwerking met de VS binnen NAVO. Deze optie biedt snelle interoperabiliteit en technologische voordelen via Amerikaanse high-end capaciteiten en gezamenlijke productieafspraken. Ook werd gedacht aan innovatieve financiering zoals eurobonds en het ontwikkelen van een interoperabel digitaal systeem dat aantrekkelijk is voor trans-Atlantische samenwerking. Het voordeel is directe toegang tot technologie en

² Kaspar Pucek et al., "[Europa tussen Trumps Amerika en Poetins Rusland](#)", Clingendael, juni 2025.

³ Davis Ellison et al., "[From the Euronuke to a Nuclear Weapon Free Zone: Europe's Options in an Era of Eroding American Extended Deterrence](#)", The Hague Centre for Strategic Studies, Maart 2025

veiligheid, maar de keerzijde is een vergrote afhankelijkheid van en kwetsbaarheid voor Amerikaanse politieke druk.

2. Het tweede scenario, **diversifiëren**, zagen de meeste deelnemers gezien als pragmatische middenweg. Deze strategie spreidt risico's door bestaande NAVO-structuren te versterken, Europese defensie-industrie verder te coördineren en nieuwe partnerschappen aan te gaan met middelgrote machten zoals Canada en landen in de Indo-Pacifische regio. Ook samenwerking binnen Europa, inclusief het VK en Noorwegen, zagen de deelnemers als cruciaal. Diversificatie biedt flexibiliteit en vermindert afhankelijkheid, maar kent kwetsbare overgangsjaren waarin Europa nog niet volledig autonoom is.
3. Het derde scenario, **ontkoppelen**, schetste een ambitieus pad naar maximale Europese strategische autonomie. Europa zou zich profileren als continent van kwaliteit, met nadruk op innovatie, *rule of law* en groene technologie om energie-afhankelijkheid van VS en Rusland te verminderen. Dit vereist intensieve EU-coördinatie en mogelijk nieuwe bondgenootschappen, maar brengt grote risico's met zich mee door beperkte toegang tot grondstoffen en een bescheiden industriecapaciteit. Bovendien kan volledige ontkoppeling van de VS op termijn nieuwe afhankelijkheden uitlokken, bijvoorbeeld van China.

Uit de stemming bleek dat het handelingsscenario **diversificatie de voorkeur kreeg**, gevolgd door ontkoppeling (20–30%) en slechts enkele stemmen voor intensiveren. In de open discussie kwam een hybride strategie naar voren: op korte termijn relaties met de VS behouden om veiligheid te waarborgen en politieke druk te temperen, terwijl de EU structureel werkt aan diversificatie en een opbouw van meer eigen industriële militaire capaciteit.

De deelnemers aan de break-out zagen hierin wel een flinke uitdaging, want hoe bouw je op termijn industriële afhankelijkheden van de VS af zonder daarmee de VS te agiteren? Dit is des te lastiger, aangezien Europa moeite heeft om gezamenlijk en gecoördineerd een strategische agenda uit te voeren. De centrale uitdaging blijft het versterken van de gezamenlijke Europese industriële en defensiebasis zodat het continent zijn veiligheid en waarden duurzaam kan beschermen.

Nieuwe technologie en digitale soevereiniteit

Context

De vierde industriële revolutie verandert het mondiale machtsverevenwicht. Grootmachten strijden om technologische dominantie. Europa blinkt slechts in enkele niches uit, zoals ASML. Tegelijkertijd blijven de EU en haar lidstaten op digitaal en technologisch gebied grotendeels afhankelijk van andere grootmachten: van de Verenigde Staten voor digitale platforms, cloud en defensietechnologie, en van China voor grondstoffen, hardware en firmware.

De afgelopen jaren heeft zich een duidelijke paradigmaverschuiving voorgedaan: economische efficiëntie maakte plaats voor economische veiligheid.⁴ Deze ontwikkeling werd versneld door de geopolitieke rivaliteit tussen de VS en China, de COVID-pandemie, de oorlog in Oekraïne en de grilligheid van Amerikaans beleid sinds Trump. Hierdoor is de wens om digitaal weerbaarder te worden sterker dan ooit. Hoewel het bewustzijn over deze afhankelijkheden groeit en de roep om Europese capaciteitsopbouw toeneemt binnen het tech domein, laten bestaande digitale relaties met de rest van de wereld een andere realiteit zien.⁵ Continuïteit van digitale dienstverlening – zoals cloud, software en AI – en samenwerking op het gebied van veiligheid en defensie blijven cruciaal. Volledige autonomie is onrealistisch, maar het verminderen van kritieke afhankelijkheden is noodzakelijk om politieke en maatschappelijke kwetsbaarheid te beperken.

Dilemma

De breakout sessie richtte zich op de centrale vraag: Hoe kan Europa de digitale en technologische afhankelijkheden van de VS structureel verminderen, zonder de bestaande (geopolitieke) verhoudingen op handels- en defensiegebied op korte termijn te verstoren?

Handelingsperspectieven

1. **Ontwikkeling van een Europese digitale infrastructuur:** Een belangrijk voorstel uit de sessie was het opzetten van een Europese digitale infrastructuur, zoals eigen betaalplatforms en datanetwerken. Dit kan wederzijdse afhankelijkheid creëren en eenzijdige kwetsbaarheid verminderen. Het ontwikkelen van dergelijke systemen vraagt om samenwerking tussen publieke en private partijen en duidelijke stimulansen vanuit de overheid.
2. **Prioriteiten en realisme:** Naast realisme over wat Europa niet kan – zoals het vervangen van Google – is het noodzakelijk sectoren te kiezen waarin Europa wél kan excelleren. Uit de discussie kwam naar voren dat Europa sterker is in geleidelijke innovatie dan in disruptieve technologieontwikkeling. Daarom is het essentieel dat de EU strategische keuzes maakt en

⁴ Maaïke Okano-Heijmans et al., "[Hoe Nederlandse bedrijven omgaan met economische veiligheid](#)", Clingendael, november 2025.

⁵ Davis Ellison e.a., "[Deterring or Spiralling? Emerging Technologies, Strategic Stability, and Prospects for Sino-European Arms Control](#)", The Hague Centre for Strategic Studies, Maart 2025.

investeert in domeinen waar het al een basis heeft en daadwerkelijk wereldklasse kan worden. Het vermijden van de valkuil om “alles te willen doen” is essentieel.

3. **Tweesporenstrategie:** Deelnemers benadrukten dat Nederland en de EU een tweesporenstrategie moeten volgen. Op korte termijn blijft samenwerking met de VS noodzakelijk, omdat Europa technologisch afhankelijk is. Dit vraagt om realisme: volledige autonomie is momenteel geen haalbare optie. Tegelijkertijd zijn op de langere termijn gerichte investeringen in strategische capaciteiten, zoals bepleit in het Draghi-rapport, essentieel om afhankelijkheden te verminderen.
4. **Actieve rol van EU en lidstaten:** De discussie liet zien dat Europese afhankelijkheid van Amerikaanse technologie in vrijwel alle sectoren voelbaar is, maar moeilijk te vertalen naar concreet beleid. Tegelijk groeit het bewustzijn: organisaties zoeken vaker naar Europese alternatieven bij nieuwe digitale diensten. Toch blijft er een zekere halfslachtigheid, waarbij politici en bedrijven hopen dat “deze fase wel overgaat”, wat structurele maatregelen belemmert. Overheden moeten daarom een actievere rol spelen door sectorale risico’s in kaart te brengen, bedrijven richting te geven en te investeren in digitale geletterdheid en crisisbewustzijn bij burgers, bijvoorbeeld rond het risico van het uitvallen van digitale betalingen.
5. **Politiek leiderschap en grootschalige investeringen:** Tot slot werd duidelijk dat zonder duidelijke politieke sturing en substantiële middelen strategische autonomie onhaalbaar blijft. Politiek leiderschap is nodig om keuzes te maken en grootschalige investeringen in technologie, onderwijs en innovatie mogelijk te maken. Alleen zo kan Europa zijn digitale weerbaarheid vergroten en kritieke afhankelijkheden verminderen.

Corridors of Power: Geografie en de nieuwe geopolitiek van de toeleveringsketen

Context

Maritieme corridors zijn niet alleen handelsroutes, maar vitale knooppunten die de wereldwijde stromen van goederen, energie en data structureren. Ze vormen steeds vaker arena's voor concurrentie en geopolitieke druk. Voor Europa en Nederland, die sterk afhankelijk zijn van open zeeroutes en veilige toeleveringsketens, is samenwerking met regionale staten langs deze corridors essentieel.⁶ Het panel benadrukte drie kernfuncties van deze maritieme corridors:

- Handelslijnen – het grootste deel van de wereldhandel verloopt via zee.
- Energiezekerheid – olie, gas en hernieuwbare energieketens zijn afhankelijk van maritieme routes.
- Politieke hefboom – staten benutten geografie, havens en zeestraten om invloed uit te oefenen.

De Zwarte Zee, Zuid-Chinese Zee en Rode Zee zijn cruciale schakels in dit systeem. Verstoring in deze corridors raakt niet alleen handelsstromen, maar ook energievoorziening en voedselzekerheid. Geografie bepaalt geen politiek, maar het creëert wel beperkingen of kansen om te benutten en exploiteren. Door een maritiem perspectief en 'corridor thinking' toe te voegen aan geopolitieke analyses, verschuift het strategisch inzicht: landen die op land ver van elkaar liggen, blijken via zee direct verbonden, waardoor nieuwe afhankelijkheden, kwetsbaarheden en potentiële bondgenoten zichtbaar worden.

Dilemma

Dit panel richtte zich op de centrale vraag: Hoe kan Europa zijn belangen in vitale maritieme corridors beschermen en versterken, rekening houdend met geopolitieke spanningen en afhankelijkheid van mondiale handelsstromen?

Handelingsperspectieven

1. **De Zwarte Zee**⁷ is cruciaal voor voedsel- en energiezekerheid, met graanexporten, gasroutes en handelsstromen die direct van invloed zijn op Europese belangen. De oorlog in Oekraïne heeft de kwetsbaarheid van deze corridor blootgelegd: Russische hybride agressie, mijnen en een militair machtsevenwicht dat sterk in het voordeel van Rusland ligt, vormen grote risico's. Turkije speelt een sleutelrol vanwege de Montreux-conventie en zijn vermogen om de zeestraten te sluiten.

⁶ Benedetta Girardi en Young-ook Jang, [Maritime Security for Resilient Global Supply Chains in the Wider Indo-Pacific](#), The Hague Centre for Strategic Studies, November 2024.

⁷ Julia Soldiatuk-Westerveld en Ben Bekkering, ["Black Sea Security as the White Knight for peace?"](#), Clingendael, november 2025.

Aanbevolen **handelingsperspectieven** zijn: nauwere samenwerking met Turkije, gekoppeld aan Europese investeringen in infrastructuur; capaciteitsopbouw in Bulgarije, Roemenië en Oekraïne; en steun aan de civiele samenleving in Georgië om verdere destabilisatie te voorkomen. Daarnaast is wederopbouw van Oekraïense havens essentieel, evenals de oprichting van een EU-maritiem veiligheidscentrum om omgevingsbewustzijn te verbeteren en (hybride) dreigingen tegen te gaan.

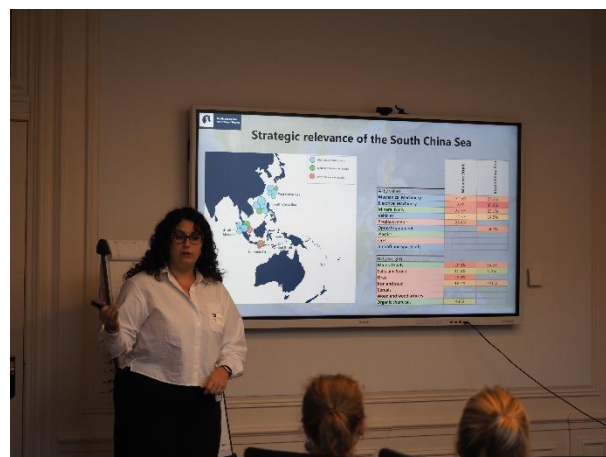
2. **De Zuid-Chinese Zee** is van vitaal belang voor wereldhandel, hightech-toeleveringsketens en energiestromen. Het gebied wordt gekenmerkt door militarisering door China, territoriale geschillen en bedreigingen voor de vrijheid van navigatie, wat directe gevolgen heeft voor Europese belangen in technologie en energie.

Aanbevolen **handelingsperspectieven** zijn: investeren in vrijheid van navigatie-operaties en gezamenlijke maritieme oefeningen met ASEAN-partners en de VS; capaciteitsopbouw bij landen zoals Vietnam, Filippijnen, Singapore en Indonesië; en economische diversificatie om de impact van verstoringen te beperken. Europa kan zijn relevantie vergroten door te investeren in kritieke technologieën en maritieme infrastructuur, en door bedrijven beter te informeren over geopolitieke risico's en crisismanagement in de regio.

3. **De Rode Zee** is een cruciale corridor voor energie-, olie- en handelsstromen en vormt samen met het Suezkanaal een van de belangrijkste knooppunten ter wereld. Instabiliteit door Houthis-aanvallen, regionale conflicten en piraterij bedreigen de continuïteit van Europese handelsroutes en energievoorziening.

Aanbevolen **handelingsperspectieven** zijn: het intensiveren van diplomatieke samenwerking met Egypte en Saoedi-Arabië om maritieme veiligheid en het opsporen van smokkelroutes te versterken; actieve deelname aan het IMEC-project (India-Midden-Oosten-Europa Corridor) om alternatieven te ontwikkelen; en het opzetten van een geïntegreerde corridorstrategie die alle maritieme knooppunten omvat. Deze aanpak vergroot de geopolitieke relevantie van Europa en vermindert de kwetsbaarheid van vitale handels- en energieroutes.

De plenaire discussie benadrukte dat Europa moet afstappen van een reactieve houding en in plaats daarvan moet kiezen voor een proactieve maritieme strategie. Dit vereist een geïntegreerde aanpak die de weerbaarheid van handels- en energieroutes vergroot en Nederland positioneert als een actieve maritieme en diplomatieke speler. Concreet betekent dit het versterken van maritieme omgevingsbewustzijn via EU-veiligheidshubs en publiek-private informatie-uitwisseling, investeren in *dual-use* infrastructuur en havencapaciteiten in partnerlanden, en nauwere samenwerking met kuststaten zoals Turkije, Roemenië, Oekraïne, de Filippijnen, Vietnam, Saudi-Arabië en Egypte voor gezamenlijke patrouilles, training en corridor-weerbaarheid.

Werken met AI-modellen en de implicaties daarvan

Context

De ontwikkelingen rond AI gaan razendsnel. Grote taalmodellen (LLMs) kunnen steeds meer en sluipen langzaam maar zeker in ons dagelijks werk. Volgens de makers van ChatGPT worden deze modellen zelfs zo snel zo veel beter dat ze binnen drie jaar een volledig autonome AI-onderzoeksassistent ontwikkel. Zo ver is het nog niet, maar AI-modellen hebben wel nu al de potentie om het denktankwerk – net als al het kenniswerk – efficiënter te maken.

Bij denktanks wordt dan ook nagedacht over de inzet van AI. Zo heeft HCSS een handleiding ontwikkeld voor het verantwoordelijk en efficiënt gebruiken van AI,⁸ en ontwikkelt ook Clingendael een interne strategie voor het gebruiken van AI in trainingen en onderzoek.

In de sessie stonden zowel de praktische toepassingen als de bredere institutionele, technologische en geopolitieke implicaties centraal. Deelnemers verkenden hoe AI het werk kan verrijken, waar risico's ontstaan en welke governance- en kwaliteitskaders nodig zijn. Centraal stond de dubbele vraag:

- Wat is de voornaamste toegevoegde waarde van onderzoekers en trainers in het AI-tijdperk?
- Wat kunnen we als denktankers aan AI overlaten en wat vooral niet?

Op interactieve wijze is hiermee omgegaan waarbij twee onderzoekers live een verslag gingen maken, de ene bij Chat GPT en de andere bij Gemini. De prompts en de uitslagen zijn in de volgende links te vinden:

- [Digital soevereiniteit, Chat GPT](#)
- [Strategische invalshoeken EU, Chat GPT](#)
- [Strategische autonomie & kostenanalyse, Gemini](#)
- [Europese veiligheidsarchitectuur richting 2075, met een focus op AI, Gemini](#)

Observaties en handelingsperspectieven

- **AI als hulpmiddel, niet als vervanger:** Deelnemers zagen AI vooral als een krachtig ondersteunend instrument voor eerste verkenningen, samenvattingen, herformuleringen en structurering van informatie. Tegelijkertijd werd benadrukt dat diepgaande analyse, normatieve afwegingen en strategische conclusies bij mensen moeten blijven. Een belangrijk handelingsperspectief is daarom om AI expliciet te positioneren in de voorbereidende fasen van onderzoek en beleid, terwijl de eindverantwoordelijkheid bij menselijke experts blijft.

⁸ Tim Sweijts et al., [Augmentation, Not Substitution](#), Hague Centre for Strategic Studies, oktober 2024.

- **Behoud van vakmanschap en professionele scherpste:** Er bestond brede zorg dat overmatig leunen op AI kan leiden tot verslechtering van onderzoeksvaardigheden, creativiteit en methodologisch bewustzijn. De consensus was dat kerncompetenties – kritisch lezen, argumentatie, methodiek, scenario-denken – actief onderhouden en ontwikkeld moeten blijven. Eerst zelf de methode beheersen, dan pas (delen ervan) aan AI uitbesteden, werd gezien als vertrekpunt voor verantwoord gebruik.
- **Kwaliteit, bias en verifieerbaarheid van informatie:** De sessie maakte duidelijk dat AI-systemen onvermijdelijk bias bevatten, door de data waarop zij zijn getraind en de context waarin ze zijn ontwikkeld. De beperkte transparantie over bronnen en redeneringen vergroot dit probleem. Als handelingsperspectief werd genoemd dat organisaties procedures moeten inrichten voor systematische controle van AI-output: bronverificatie, cross-checking van feiten en expliciete aandacht voor mogelijke vertekeningen. Kritische “leesvaardigheid” ten aanzien van AI-teksten is een nieuwe professionele eis.
- **Strategische afhankelijkheid en digitale soevereiniteit:** De afhankelijkheid van voornamelijk Amerikaanse AI-platforms werd gezien als een structureel risico voor Europese beleidsautonomie en kennispositie. Dit raakt niet alleen dataveiligheid en privacy, maar ook de manier waarop kennis wordt geproduceerd en gefilterd. Deelnemers benadrukten de noodzaak om te investeren in Europese alternatieven, open modellen, eigen infrastructuur en robuuste governance, bij voorkeur via publiek-private samenwerking op EU-niveau.
- **Data-overload, opslag en milieu-impact:** AI leidt tot een sterke toename van data, documenten en versies, wat bijdraagt aan informatie-overbelasting. Daarnaast brengen wettelijke bewaarplichten, opslagkosten, energieverbruik en compliance extra druk met zich mee. Als handelingsperspectief werd geopperd om bewuster om te gaan met welke data worden gegenereerd, wat daadwerkelijk wordt bewaard en welke interne richtlijnen nodig zijn voor duurzaam en doelgericht datagebruik.
- **Veiligheid, scenario's en het risico op manipulatie:** AI maakt het eenvoudiger om overtuigende scenario's, visualisaties en dreigingsbeelden te produceren, bijvoorbeeld rond geopolitieke spanningen. Dit biedt kansen voor snellere analyse en beleidsvoorbereiding, maar vergroot ook het risico op manipulatie, misinformatie en misinterpretatie. Deelnemers onderstreepten dat in veiligheids- en defensiedomeinen menselijke controle en toetsing centraal moeten blijven staan, en dat er duidelijke grenzen nodig zijn aan autonome besluitvorming door systemen.
- **Organisatorische aanpassing en kennisdeling:** Tot slot werd benadrukt dat de belangrijkste uitdagingen niet alleen technisch zijn, maar vooral organisatorisch en governance-gericht. Organisaties moeten richtlijnen ontwikkelen voor verantwoord AI-gebruik, investeren in vaardigheden (zoals het formuleren van goede prompts en het beoordelen van output) en actief ervaringen uitwisselen met andere instellingen. Door gezamenlijk te leren kan de weerbaarheid worden vergroot in een periode van snelle technologische verandering.

Panel 2: Europese soevereiniteit in een veranderende wereldorde

Het tweede plenaire panel bracht een scherpe analyse van Europa's positie in een wereld waarin de Verenigde Staten niet langer vanzelfsprekend voor veiligheid garant staan. Steven Everts benadrukte dat soevereiniteit in essentie betekent: *zelf beslissingen kunnen blijven nemen*. Juist daarin schiet Europa momenteel tekort. De recente EU-handelsovereenkomst met de VS heeft niet geleid tot de gehoopte stabiliteit, en voor het lot van Oekraïne blijft de EU diplomatiek en financieel afhankelijk van Amerikaanse keuzes. Hoewel Europese landen Amerikaanse wapens kopen, gebeurt dat vaak ten koste van Europese alternatieven en soevereiniteit.

Everts schetste een raamwerk van *pragmatism, preparation, persistence, power en partnerships*, waarbij vooral de laatste twee meer aandacht verdienen binnen Europa. Er zijn wel degelijk stappen gezet: defensiebudgetten stijgen, en 86% van Duitse defensie-investeringen gaat inmiddels naar Europese bedrijven. Maar Europa heeft te lang liggen slapen op cruciale terreinen zoals technologie, kritieke grondstoffen en munitievoorraden. Terwijl de VS miljarden investeren in defensie-innovatie en productielijnen, dreigt Europa achter de feiten aan te blijven lopen. Ook hier geldt: alleen publiek-private samenwerking kan het verschil maken – vooral in nauwe samenwerking met Oekraïne.

Lotje Boswinkel legde de vinger op een zere plek: als de VS een stap terug doen, kan Europa niet volstaan met “meer kopen van hetzelfde.” Wat ontbreekt is een herziening van de trans-Atlantische defensiestructuur, vooral op het gebied van commandovoering, escalatiebeheer en nucleaire afhankelijkheid. De EU wil meer strategische autonomie, maar de infrastructuur om eigen afschrikking vorm te geven blijft grotendeels Amerikaans. Dat creëert een paradox: Europa kan wel capaciteiten opbouwen, maar heeft weinig zeggenschap over hoe die worden ingezet.

Boswinkel stelde dat Europa hierin niet alleen staat. Landen als Zuid-Korea, Japan, Canada en het VK zoeken óók meer autonomie, zonder de VS af te schrijven. Toch blijft Europa diplomatiek afwachtend. De uitdaging is dan ook dubbel: investeren in conventionele verdediging en essentiële militaire capaciteiten, terwijl de samenhang binnen de NAVO behouden blijft. Tegelijk moet Europa voorkomen dat de VS wel de lasten doorschuiven, maar de besluitvorming blijven controleren.

In de plenaire discussie werd benadrukt dat Europa zich niet kan veroorloven om opnieuw een afwachtende houding aan te nemen. De reflex om crises “uit te zingen” – zoals bij eerdere Amerikaanse tarievenverhogingen of tijdens Trump I – is riskant, juist omdat fundamentele afhankelijkheden blijven bestaan, met name rond commandovoering, escalatiebeheer en inzet van conventionele wapens.

De discussie leidde tot drie duidelijke **handelingsperspectieven**:

- Europa moet investeren in eigen conventionele capaciteiten én in de essentiële *enablers* die daarbij horen, zoals luchttransport, tankmiddelen en doelbepalingssystemen.
- Besliskracht moet niet alleen financieel maar ook politiek verschuiven. Meer betalen betekent ook meer zeggenschap over inzet, in plaats van uitsluitend Amerikaanse toestemming nodig hebben.

- Europa moet zijn veiligheidsarchitectuur verbreden, door samen te werken met partners als Zuid-Korea, Japan of India, die met dezelfde afhankelijkheid-paradox worstelen. Die samenwerking maakt versterking van Europese autonomie mogelijk, zonder de trans-Atlantische pijler los te laten.

*Met dank aan **Laura Jasper, Robin Neumann, Frederiek Bax, Stephanie Govaerts, Karlijn Velthuis & Britt de Cuijper** voor de organisatie.*

De 'Dag van Progress' is een jaarlijkse conferentie met inspirerende sprekers, panels en workshops rond het onderzoeksprogramma PROGRESS, georganiseerd door Instituut Clingendael en het Den Haag Centrum voor Strategische Studies (HCSS) – in samenwerking met de opdrachtgevende ministeries van Buitenlandse Zaken en Defensie. De bijeenkomst was alleen voor genodigden.